

A brit és külföldi unitárius társulat évi nagy-gyűlése. *)

A brit és külföldi unitárius társulat f. év márcz. 31-én tartotta meg évi nagy-gyűlését Londonban az Essex-streeti imaházban. Kezdetét vette 12 órakor, buzgó imákkal, s a szentkönyvből a LXXXIV-ik Zsoltár s a Rómabeliekhez küldött levél XII-ik részének felolvasásával tiszt. Whitehead ur által. A szent beszédet tartotta tiszt. Collyer Robert, az amerikai unionak Chicago nevű nagygyorsan emelkedő városából ez ünnepélyre meghívott unitárius lelkész, H. W. Beecher congregationalista lelkész mellett egyik leghiresebb hitszónok, ismeretes arról, hogy mint lakatos legény vándorlott volt ki Angliából Amerikába, a hol csakhamar methodista lelkész s nemsokára egy unitárius lelkészszel történt megismerkedés után egy unitárius gyülekezet lelkipásztora lett. Collyer ur alapigékül vette Mózes II-ik könyve XXXIII-ik része 21, 22 és 23-ik verseit, melyeket a rendkívüli figyelmet keltett szellemdús beszéd észjárásának könnyebb felfoghatása végett ki-irunk: „És monda az ur: Ime itt vagyon egy hely és állj ott a kösziklán. És mikor az én dicsőségem elmegyen: a kösziklának hasadékjába állitlak téged, és az én kezemmel befedezem a te szemeidet, míg elmúlok onnét. Azután az én kezemet elvészem rólad, és hátul meglátsz engemet, de az én orczámat nem láthatod.“ Szónok az alapige körülményeinek rövid rajzával kezdé beszédét, a régi héber elbeszélésből azon leczkét vonván le, hogy isten nem a deisták Jehovahja, magosan ülve az ő hozzájárulhatatlan uri dicsőségében, s csendes közönnyel tekintve le az emberre, mint ama nagy Sphynx az előtte

*) Reméljük, hogy a gyűlés alkalmából mélyen tisztelt munkatársunk, t. Brassai Sámuel ur is, ki azon vallásközönségünk képét viselte, legközelebről szerencsétlenül fogja folyóiratunkat egy becses czikkkel; addig azonban sietünk a gondos közleményt közreadni, mint gondolni s amerikai hitrokonink vallásos életének s eszmekörének meghatóan szép nyilatkozatát. Szerk.

térdre boruló sokaságra, hanem hogy isten velünk van mindig, a legsötétebb órákban is, mint Mózesrel ama napon, s csak hátul, azaz később, bizonyos idő teltével láthatni át valódi jelentőségét sorsunk változásának, a ránk nehezülő megpróbáltatásoknak. Ez elbeszélésben semmit sem kell venni betűszerint, kivéve az embert, a ki ott áll és kiált istenhez az ő küzdelmei közt és isten meghallgatja őt s kinyilatkoztatja neki az ő jelenlétét. Az egész esemény maga az ember lelkében kezdődött és ment véghez. Cézélozva a Darwin elméletére, szónok megjegyzé, miként napjainkban hasonló zugást, ijedelmet veszünk észre, mint nem rég a geológiai tanulmányok felkapásakor, és a sok zajnak ugyanaz lesz a kimenetele; az egyházak magok is hasonló következtetésre jutnak, mint a tudomány, ha ennek elméleteit alaposan kidolgozzák. Ez a jelenleg szörnyű eretnokség gyanánt híresztelt új igazság, szintugy el lesz fogadva, mint a Galilei elmélete, mint az emberi nem eredetére vonatkozó isteni igazság. Egykor át fogjuk látni, hogy a faj eme kiválása szintoly isteni dolog, mint a mely ezt a világot az ősrégi gránitból s rút szörnyekből azzá a szép világgá képezte ki, mint most szemléljük. Darwin isteni igazságot mond nekünk a multban a jövőt illetőleg: hogy az ember a legelső fokkal kezdette; hogy ő mindig magasabbra vágyott és soha sem állapotodott meg addig, míg a teremtmények feletti trónját el nem érte. Sokkal jobb és szebb ezt hinni, mint a mit némely egyház hiszen, hogy az ember tökélyes állapotban kezdette földi pályáját és aztán elesett, magával vonva minden maradékait le a poklokig. Ő maga részéről jobb szereti, hogy unokája egy tengerésznek, a ki ott harczolt Trafalgar mellett Nelsonnal, mintha egy marquis volna velő nélkül a főben. — Továbbá isten gondviselése a jelenkor történeteiben is szintugy látható, mint a régi héber faj történelmében. Mint Mózes korában az aranyborju bálványzása, olyan volt napjainkban is a pamut-borju imádása az amerikaiak által; s mi lett a vége? a polgár-háboru, s az áfrikai faj szabadsága egy nemzet halálos küzdelmei által megvásárolva; s a tüzes megpróbáltatás után következék a mi békességünk. Nem nagyobb biztossággal vezérlé isten Mózesrel a Sinai vadonjaiban, mint vezérlé Lincoln elnökünket Amerikában. Nem volt isten közelebb Mózeshez, mint volt Lincolnhoz, ehez az ígélet földére tekintő ujkori prófétához, a melybe nem adaték neki bemehetnie.

Igy ő hiszi erős meggyőződéssel, hogy Franciaország, mely

most mintegy kőszikla hasadékjába, hegyszorosba van állítva a gondviseléstől, jobb és férfiasabb nemzetté váland, mint volt a reformatio kora óta. Geniusza, szellemi ereje nincs inkább kimerítve, mint Angolhoné és Amerikáé. A minden adományok és lelki erők istene újjá alakítja, helyreállítja őt, mignem eléri saját tökélyét. Egy fensőbbrendű élet után lángoló törekvésünkben nekünk is egy ideig, gyakran huzamos időig, mintegy szorosak, meredélyes pontok közé kell jutnunk, hol isten az ő kezével befedezi szeméinket, hogy sorsunk, kifejlődésünk jövő utját nem szemlélhetjük. Ez amaz út, melyen isten kijelenti magát minden korszakban a legnemesb szellemek által. Ők csupán némi fénycsillámokat látnak a kőszikla hasadékából, de nem láthatták meg isten orczáját, nem ismerhették csudálatos bölcseségű útait, ámbár ő mindig velök volt. Csak később, utólag tünt fel előttök isten nagyobb meg nagyobb dicsőségében, s találhatták meg a biztosabb békét. Isten országának, az eszmék dicsőségének teljes látása egy egyháznak sem jelent meg akkor, midőn munkájok kezdetén álltak, mint mi unitáriusok is állunk most magasztos pályánk kezdetén. Szónok ezt világítja a reformatio, a puritanismus és methodismus történelmében; mindeniknek harcolnia kellett bálványok imádása ellen „kősziklák hasadékjába,“ szorosok közé voltak állítva, készítve ekként nehéz próbák közt rendeltetésük nagy munkáira. S ez a mi egyházunknak is jelenlegi tapasztalása. Midőn az unitáriusok előléptek a láthatlan egyisten hirdetésével, kezdetben mintegy „kőszirtek szorosába“ voltak állítva, nem láthatták és nem láttathatták isten valódi szellemi lényét; de eljő az idő, és már itt vagyunk, hogy ama szép és megbocsátható álomból, a látható és megtestesült isten ohajából, mely több unitárius lelket ihletett, eljutunk a láthatlan isten, a menynevei atya tökéletesebb ismerésére. Elmondá szónok, hogy valójában „új korszak“ nyílt a világnak vallási, értelmi, politikai és társadalmi tekintetben; a szellemet érdeklő minden dolgokban. Azzal a lángoló jóslattal végzé, eljő az idő midőn a két continensen, s valahol isten igazságát hirdetik, az egész keresztény egyház egykor szorosabb egységre, uniora jutand s e részben legalább mindnyájan unitáriusok leszünk a különbözőknek egymással szorosb egyesültében.

Az isteniszteletet egy elragadó zenével kísért hymnus zárta be, mely alatt a hallgatóság között szokás szerint pénzgyűjtést rendeztek a társulat pénztára gyarapítására s ez 720 frtra ment.

Mintegy husz precznyi pihenés után a gyülekezet nagyobb

része visszatért az egyházba, hol az Associatio elnöke, Thomas Esq. az ülést megnyitván, érdekes rajzot terjeszte elő a társulat választmányának egy év alatti működéséről. ¹⁾ „Bel- és külföldi missioink — ugymond — a mult évben is buzgólkodtak nevedett erővel a tisztább és egyszerűbb hitnézetek terjesztésében s a vigasztaló szeretet munkáiban. Gondunk volt üdvös, tanulságos olvasmányokat nyújtani a közönségnek; ilyen többek közt Channing műveinek új kiadása, a melyeknek remek volta mellett tanuskodik, hogy anynyi kiadás mellett most is huszonkét ezer példányban kelttek el. ²⁾ Jelenleg sajtó alatt van Priestley-nek a „keresztény vallás megromlásáról való historiája“, melyre már is mintegy hét ezer aláírás van béjelentve. Hasonló jeles könyvek újra nyomtatása van czélba véve, pl. Tayler „Viszszatekintése Angolhon vallásos életére“ és Wallace „Antitrinitarius könyvtára.“ Egyházi irodalmunk legújabbban egy igen jeles könyvvel gazdagodott, melyet Dr. Vance Schmith irt „a Bibliáról és népszerű theologiáról sat.; s mily emelkedett szellemü, józan, észszerü nézetekkel gazdag írók lépnek fel mostanság az episcopalis és congregationalis egyházakból is, a kiknek munkáit nagy haszonnal olvashatjuk, mintha saját legszorosabb hitrokonink irták volna. Elnök nem hagyhatá említetlen az angol egyház némely főfőinek vakbuzgó megtámadását Dr. V. Schmith ellen, a kinek mint unitáriusnak a biblia fordítását átvizsgáló választmányból való kirekesztését a Convocatióban megkísérlették vala, de hála az angol egyház világosabb fejü főpapjainak, siker nélkül. ³⁾ Őszinte örömmel üdvözlé a szegényebb néposztályok nevelése iránti országos intézkedéseket, a valósulás pontján álló egyetemi-billt, mely jövőben a haza minden gyermeke előtt valláskülönbség nélkül meg fogja nyitni a fensőbb mivelődés forrásait s azon nemzeti gazdag intézetek javalmait. — Az amerikai hitfeleinkkel váltott látogatások, alig kell mondanom, nagy örömeinkre vannak; Brassai urat is a legszivesebben üdvözöljük. Renville, hollandi református lelkész épp indulóba volt hozzánk, midőn egyszerre fontos okok visszatartóztaták. Nem mondom, hogy mi unitáriusokul, mint testület mindent megtennénk, a mit tennünk

---

¹⁾ A társulat ügyeinek tárgyalása az isteni tisztelet után a templomban történik nyilvánosan. Szerk. — ²⁾ Channing műveinek kiadását mi is megkezdettük; az I-ső kötet már az év elején meg is jelent; de az elkelt példányok számát nem merjük megmondani. — ³⁾ Előbbi füzetünkben erről mi is megemlékeztünk. Szerk.

kellene s tehetnénk is, azonban úgy hiszem, soha sem volt még nagyobb tevékenység köztünk; mint van jelenleg; hírlapjaink egymásra jelentik új templomok építését vagy régiek újjá-alakítását és nagyobbitását, kivált a hazai ipar központjaiban. A mi általában a brit nemzet vallásos életét illeti, habár mutatkoznak is e részben nem kevés hátraesési jelenségek, mint a rituálisták és másoknál, a kik szerfelett nagy súlyt fektetnek a külformákra, s a szabadság róvására hódolnak a tekintélynek: koránt sem vagyunk oly jelek szükében is, miszerint a keresztény hit visszatérőben van az ő legrégebb egyszerűségére; tágabb körü nézetek lesznek mindinkább uralkodóvá, és az egyházak, bár nevökre tovább is különböznek egymástól, de lényegökre nézve, tán elébb mint némelyikünk remélni is merné, mind szorosabban füződnek egymáshoz, s egyesültebb erővel fognak munkálkodni mint gyermekei egy közös atyának, és tanítványai annak, a kit mi a legkitünőbb értelemben Isten Fiának tartunk és tisztelünk.

A titkár (t. S p e a r s úr) évi jelentése szerint a választmány belföldi missiókra mintegy 8 ezer frtot adott ki; 8 új templom építéséhez jelentékeny segélylyel járult, (ide nem értve a társulat segélyezése nélkül épített számos egyházat), pénzt, és könyveket, apró nyomtatványokat adott lelkészeknek és világiaknak oly helységek meglátogathatása végett, hol hitelveink még eddig nem voltak ismertetve a néppel. A választmány tagjai vidéki társulatok s egyházak olykori látogatása által is igyekeztek tanusítani személyes rokonszenvöket és előmozdítani vallásunk érdekeit. Tiszt. J e r s o n képviselőül jelent meg a most Bostonban gyűlésező amerikai unitárius társulatnál. Követeink látogatták meg C o q u e r e l urat és lelkéztársait Párisban, rögtön az ostrom alóli menekvés után, hogy értekezzenek együtt egyházaik további sorsa s az angol hitrokonok által gyűjtött pénzsegélynek legjobb módon lehető alkalmazása iránt. A külföldi közlekedés vonatkozik a társulat működésére Ausztrália, India, Magyar-, Olasz-, Német-, Franciaország, Canada és az Egyesült Államokban. A választmány egyik főgondja a legjobb amerikai s angol ugynevezett liberalis műveket, lehető legolcsóbb áron, megszerezhetővé tenni a nép által, az unitárius kereszténység s a tiszta erkölcs és gyakorlati kegyesség előmozdítása végett. Ezeket saját könyvkereskedésében is árultatja, az apróbb könyvek — tractocból—118,900 költ el egy év alatt. A társulatnak állandó könyvtára van Londonban; ily könyvtáraknak a vidéki egyházakban való felállítása is meg van indítva.

A pénztárnok szokatlan szerencsével dicsekedhetett a múlt évben. Több végrendelet, ajándékozás történt a társulat czéljaira ezer, sőt tiz ezer forintokban is. Összes bevétele több mint 50,000 forint, mi egy pár ezer forinton kívül ki is adatott. A számadások s jelentések helybenhagyása s kinyomatása elhatároztatván, szóba jött újból unitárius írók munkáinak újra kinyomatása s minél buzgóbb terjesztése. „Olvasva több úgynevezett szabadelvű író okoskodásait, bámulnunk kell, mint tapogatóznak oly eszmék s igazságok körül, a melyek több mint fél század óta otthonosak az unitáriusoknál. A reformatio munkáját nem folytathatni csupán hallgató, csendes gondolkozással. A régi Izraelt nem szabadlithatta meg Mózes csupán az által, ha ott marad Egyiptomban a meddig Faraónak tetszik őt onnan kikergetni, s a reformatio sem ment véghez az által, hogy Luther a kathol. egyházban maradt a míg onnan kiűzték; s a jelenkori vallásos hitújítás oly emberek által teendő, a kik átlátva, hogy a mindenható isten iránti tiszteletökben álnokul szólni s cselekedni bűn volna, bátran fellépnek s vallást tesznek arról, a mit valóban hisznek.“

Tiszt. James ur indítványozá, hogy a társulat fejezné ki őszinte háláját amerikai lelkész Collyer Robert urnak ékeseszóló beszédeért, és hogy e gyűlés biztosítja őt, mint képviselőjét az Egyesült Államokbeli hitrokoninknak, azon nagy érdektség felől, melyet a nyugoti continensen a tiszta vallás érdekében jelentkező sikerdús mozgalmak gerjesztenek, s menynyire örvendetes az amerikai s angliai unitáriusok közt folyamatba jött szivélyes közlekedés. Collyer úr itteni látogatása alatt — folytatá szónok — tapasztalni fogja, hogy nekünk Angliában sok mindenféle nehézséggel van bajunk, a melyek ismeretlenek Amérikában. Sokkal nehezebb itt ránk nézve türelmes és őszinte figyelmet, meghallgatást nyerni, mint az Oceán tulsó felén lakó hitfeleinkre nézve. De meg fog győződni arról is, hogy a nagy vizek mind két oldalán közösen vallott nagy elvek nálunk is mind inkább áthatják a lelkeket, hogy nem kevesen minden felekezetek legjobb és legfelvilágosultabb emberei közül mind közelebb jónak azon pont felé, a melyen mi állunk, s ha el nem fogadják is nevünket, de elsajátítják azt a szabad és egyetemes kereszténységet, a melynek terjedése legforróbb vágyunk. (Taps) Collyer ur látni fogja azt is, hogy a mi egyházaink tagjainak jellemző vonásai és irányzatai jobbadán azok, a mikkel ott túl saját hitbéli családjá bir. Látni fogja hogy mi ugyanazon szeretettel viseltetünk

az egyéni cselekvés, a szellemi függetlenség iránt; hogy nálunk is szintegy meg van a hívők és gondolkozók ó és új iskolája, a mi egységünk köteléke nem a vélemény egyformasága, hanem a keresztény szellem; hogy minden mi nézetbeli eltéréseink mellett is szilárdan ragaszkodunk a szellemi szabadsághoz, mely a mi atyáinkról, egyházaink fundálóirol örökül szállott le reánk, s hogy mi törekedünk állhatatosan megmaradni a szabadságban, a melyért azok küzdöttek és szenvedtek, s eltökéltük magunkban minden ellenkezés nélkül követni isten világosságát és isten igazságát, a hová azok vezérelnek bennünket.

Collyer ur meleg és kedélyteljes szavakkal viszonzta az üdvözlötet.

Martineau, a jeles bölcész, tanár és lelkész, egy az unitárius vallás történetein röviden átfutó lelkes beszéddel mutatja be Brassai atyánkfíát, kijelentvén, hogy „a gyűlés szerencséjének tartja üdvözölhetni a kolozsvári unitárius egyháztanács képviselőjét, s kívánja a távol lakó hitrokonokkal, a magyarhoni ős időszentelte egyházakkal tudatni, mily meleg érdekeltséggel vesznek részt az angol hitrokonok minden vallásos mozgalmakban.“ A magyar unitárius egyház, úgymond, Lengyelhonra néz vissza; a lengyel egyház a Svájcra, a hová Olaszhonból hatott át. Genevában alakult a legelső unitárius egyház, de csak azért, hogy alapítója hamvait hagyja ott, mikből egy későbbi korban új phoenixként támadjon fel. Genevából Bernbe menekült, hol Calvin izgatása folytán Gentilis kényszerülve lön könyvét önkezeivel égetni meg, később ugyanott lefejeztetett. Ily üldöztetések elől Lengyelhonba menekült a vallás; egy ideig virágzó állapotnak örvendett, míg a jézsuiták miatt ez országot is kényszerülvén elhagyni, Erdélyben talált állandó lak- és működési tért. Brassai ur képviselője nem csak azon egyház tisztult hitének, hanem egyszersmind tanulási forró vágyának, alapos tudományosságának, a kereszténység szent oklevelei iránti tiszteletének s az egyháztagok szabadelvü szellemének. Örvendetes tény, hogy az unitárius vallás eredetében, habár hazáról hazára vándorolt, mindig menhelyet és szállást talált egyideig valamely olyan országban, a mely hona vagy legalább küzdhelye volt az európai szabadságnak. A demokratikus Svájcban hazát lelt; Italiában, ez újjászületett országban, volt születéshelye; Lengyelhonban, ez özszezúzott, üldözött, de soha egészen meg nem hódíthatott országban nyerte legkorábbi elterjedését, s Magyarhonban, e hosszas küzdelmek után alkotmányos szabadságának nagy részét kivivott országban, talála maradandó nyugvó

helyt. E szerint az angol unitáriusok nem csak a legtisztább hit' hanem a legnagyobb politikai szabadság központjaival is egyesítve vannak. Erdély egykor erős védvár volt az ottoman barbarizmus megtámadásai ellen; és bár e veszély még nem enyészett el, ő bizik, hogy azon egyház egyik őrvonala lesz a tudatlanság és türelmetlenség soha meg nem szűnő rohamai ellen épült váraknak. Lelkészelőde ez imaháznál (Tagart) áldozatául esett buzgalmának, mint küldöttje ezen társulatnak a magyar egyházhoz, s a papnöveldenél igazgató tanár előde (Tayler) volt az utolsó követ, a ki hasonló utat tett. E jeles férfiak nincsenek többé köztünk, de ő szilárdan hiszi, nem fognak soha hiányzani buzgó és önfeláldozó lelkek, hogy az Anglia és Magyarország között fennálló testvéries aranylánczot még szorosabbra fűzzék. Az erdélyi egyház időről időre az atyafiságos szeretet bizalmával küldte el a mi nevelő-intézetünkbe fiait s ezek kivétel nélkül tisztességet szereznek saját hazájuknak, s az ő ideiglenes tartózkodási helyök hő szeretetét vitték el magukkal. Mindenikök rendkívül szerencsés lévén az angol nyelvnek elsajátításában, szóló reméli, hogy nem sok idő multával a magyar unitárius egyház képviselője tartandja társulatunk évi ünnepélyes beszédet. Végül kifejezé Brassai aa. s egyháza iránti legforróbb áldáskívánatait s azon reményét, hogy a két ország közötti atyafiságos viszonyok nevedni és erősödni fognak.

Brassai aa. átadá bizományát az elnöknek s kifejezé a társulat virágzása iránti legforróbb kívánatait.

Ezután elnök üdvözlé a skót és irhoni hitrokonok küldöttjeit, s örömmel hallák a gyűlés tagjai, mily erőteljes lendületet vesz napról napra a szabadelvű kereszténység a szijjas orthodox Skóciában is.

A társulat nem teheté, hogy hálás elismerését ne nyilvánítsa egyik alelnöke, Heywood Jakabnak, ama kitartó munkásságáért, melylyel még ezeltől husz évvel indítványozván a parlament alsó házában a nemzeti egyetemek ajtainak a nemzet minden szülőtte előtt való kinyitását, e nagyszerű művet több szabadelvű társaival a többi felekezetek közül szerencsésen keresztülvivé. Mint legközelebbi angol lapokból értesülünk, az egyetembe léphetés vallási akadályainak teljes eltörlését javasló bill a királyi szentesítést is megnyerte s most már az ország törvénye. Ezentúl a nonconfirmáltak vagy az államegyházhoz nem tartozó hitfelekezetűek is élvezhetik az oxfordi és cambridgei egyetemek gazdag javalmait, a fensőbb rendű nevelés eszközeit, a nélkül, hogy kényszerülnének lelkiismeretök szavát elnyomni világi kiváltságok elnyerhetéseért.

Végül a gyűlés meleg köszönetet szavazva a társulat választmányának egy évi kitünő munkásságáért, s megválasztva az új választmányt s ennek tisztjeit, az ülésnek vége szakadt.

Jun. 1-én a vasárnapi iskolák ügyében tartottak gyűlést dél előtt, a hol reggelizés is volt. Mr. Collyer foglalta el az elnöki széket. Ennek végeztével a kristály palotába mentek a társulat tagjai, a hol 4 órakor kezdődött a *Collatio*, (ozsonna) s estve 8 után végződött. Erre következett a hálaadás, aztán a pohárköszöntések. A köszöntés rendje ki volt nyomtatva s mindössze 10 volt s közbe-közbe hármonia. Az első köszöntés a királyné egészségeért, 2-ik az egész világ polgári s vallásos szabadságaért, 3-ik a társulatért, 4-ik az évi beszéd tartójáért, 5-ik az amerikai s erdélyi képviselőkért, 6-ik a népnevelésért, 7-ik a parlamentért, 8-ik a különféle vallásfelekezetekért, 9-ik a felügyelőkért és 10-ik az elnökért.

A második pohár köszöntője a legújabb kori eseményekre célzólag felemlíté ama vérpadon mondott emlékezetes szavakat: „Szabadság, minő szörnyüéseket mivelnek a te nevedben!” Franciaországról öröm és boldogság érzelmével fordítá szemét az Amerikai Egyesült Államok felé. Különös örömmézzel tón említést egy jelen levő gentlemanról is, [(a mi erdélyi képviselőnkrol) a ki oly országból érkezett, hol a lelkiismeret- és vallásszabadságot eleitől fogva becsülték és fentartották.

A brit és külföldi unitarius társulat felköszöntője örömét fejezte ki az unitárius hívők számának szembetűnő gyarapodásán; de jobb szeretné, ugymond, ha biztos lehetne az iránt, hogy számuk növekedtével a buzgóság is növekedést vett. Ők mindnyájan szeretik a szabad gondolatot s elismeréssel vannak az iránt, bár hol láthatják. Azonban kedvesebb nekik oly társulatot is láthatni, mint az övék, mely képes lön megoldani ama nehéz feladatot: egy házat alapítani minden felekezeties szellem nélkül. Ők nagy buzgalommal törnek az igazság fénye után minden irányban, azért készek a keresztény atyafiság kezét nyujtani minden embernek, bármi legyen is hitvallása.

Ezután szólott még az ősz *Bowring*, kit az elnök szerint méltán nevezhetni a mostan élő unitáriusok apjának — felköszöntve az ünnepély szónokát, *Collyert*, „kiben az élcz a bölcseséggel oly csodaszertüleg van egyesülve. Tanusitá ezt most is kifogyhatatlan eszme- és humordús beszédével, mely szikrázott az amerikai nemzeti és politikai élet éles, erőteljes, ömlengő oxygenjéttől.

Még csak Martinéau ur mélyre ható toásztját említem meg, melynek czélja volt „a nép nevelését“ ajánlani a közfegyelmbe. Soha sem volt neki hite — ugymond — a csupa ismeretek gyűjtésében, az értelem mivelésében, míg illetlen hagyják a jellem és erkölcsi magaviselet alaprugóit, s ezt a régi Görögön, valamint Franciaország legújabb kori történelmével bizonyítá be, mindeniknél az erkölcsi erő megromlásának rován fél a rögtöni hanyatlást. S megemlítem még a mi meleg érzéssel fogadott képviselőnk Brassai mély érzés sugalta hálaszavait, melyekkel a személye s a hatvan ezer magyar unitárius irányában folyton tanúsított jóakaratot s testvéri szeretetet megköszönte. A collatio vége felé egy francziahoni hitrokon M. Dactal fejezte ki az iránti erős reményét, hogy a franczia nemzet jelen elsülyedt erkölcsi s politikai állapotából, mit nagyrészt a valódi vallásos miveltség hiánya eredményezett, fel fog még emelkedni a tisztább kereszténység s általánosabb népmívelődés fokára.

A pohárköszöntések sorát Bowring urnő végezte be, éltetve „a különböző hitfelekezetek“ tagjait. Az ő korábbi kételyi, ugymond, teljes érettségre jutottak az isten egységének hitében, midőn az egész mindenség szava az egységről szólott lelkéhez, s a csillagvilágok ott fenn végetlen pályájokon egység és szépség, s törvény és rendről susogtak belsejébe. Különösnek látszhatik, hogy ő más felekezetekről szólva az unitárius vallás dicsőítésével kezdi, de ez már össze van forrva az ő egész lényével s legdrágább és legszentebb gondolattal. Az unitárizmus szellemével bensőleg egyesülve van a szabadság lelke. S javára válnék az egész közönségnek, ha egy kevéssel több szabadságot élveznének némely tagjai. Saját nemére vonatkozólag megemlíté, mikép volt idő, mikor egészen szokatlan volt a nőkre nézve résztvenni nyilvános ülésekben, azonban reméli, hogy az ő jelen fellépését senki sem fogja toakodásnak tartani. (taps). Örömmel látná, ha nők is felvételnének iskolai székek tagjaivá s kineveztetnének iskolai felügyelőkké, mely hivatalokra azok kitünően képesítvék.

Igy végződött a Brit és Külföldi Unitárius Társulat ez évi gyűlése. A mérséklett és radikalisabb elem ellenkezése, mely a mult évek gyűléseiben gyakran szétszakadással fenyegette a hitfelekezetet, most már a különböző irányok csendes, szép öszhangjává van egyesülve, azonegy jelszó alatt: Krisztus és szabadság!